

SHAXS SHAKLLANISHIGA OILANING TA'SIRI**Qasimbayeva Husnora Zafarbek qizi****Saidikromova Mohigul Abdug'affor qizi***Nukus Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika**fakulteti pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi 2-E guruh talabalari*

Kalit so'zlar: *oila tushunchasi, o'zaro munosabat (salbiy va ijobiy) oila ichidagi bog'lanish, farzand tarbiyasi, o'zaro nizolar va kelishuv tushunchalari, jazo, rag'bat, oiladagi muayyan qoidalar.*

Annotatsiya: *Maqolada bola shaxsining rivojlanishiga ta'sir etuvchi „oilaviy omillar“, bolaning shaxsiy kamolotga yetishishida otaning „alohida“ o'rni, oilada bo'ladigan turli ijtimoiy vaziyatlar va ularning bola onginga ta'siri, ota-ona va bola o'rtasidagi shaxsiy munosabatlar va „yaqinlik“ tuyg'usi kabi tushunchalar keltirib o'tildi.*

Inson tug'ilgan kundan boshlab jamiyatga kiradi. Unda o'sadi, rivojlanadi va voyaga yetadi. Inson rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillar ta'sir ko'rsatadi. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy omil - bu oila. Oilalar butunlay boshqacha. Oila tarkibiga, oiladagi oila a'zolariga va umuman, tevarak-atrofga bo'lgan munosabatiga qarab, inson olamga ijobiy yoki salbiy nazar bilan qaraydi, o'z qarashlarini shakllantiradi, atrofdagilar bilan munosabatlarini quradi. Oiladagi munosabatlar insonning kelajakda o'z karerasini qanday qurishiga, qaysi yo'ldan borishiga ham ta'sir qiladi. Oila odamga ko'p narsani beradi, lekin u hech narsa bera olmaydi. Axir, to'liq bo'lmagan oilalar va ota-onasi yoki nogiron bolalari bor oilalar bor. O'z-o'zidan ma'lumki, bu oilalardagi munosabatlar va tarbiya oddiy to'liq oiladagi tarbiyadan tubdan farq qiladi. Ko'p bolali oilalarda tarbiya ham boshqacha; ota-onalar o'rtasidagi nizolar tez-tez sodir bo'ladigan oilalarda; turli xil tarbiya uslublari bo'lgan oilalarda, ya'ni. qancha oilalar, insonni tarbiyalash uchun juda ko'p imkoniyatlar. Qolaversa, inson o'z fikriga, o'z e'tiqodiga ega bo'lmasa, undan so'ralgan hamma narsaga bo'ysunsa, shaxsga aylanmasligi mumkin. Va bu holatda ham ko'p narsa oilaga bog'liq.

Oila tarbiyaning ham ijobiy, ham salbiy omili sifatida harakat qilishi mumkin. Bolaning shaxsiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan narsa shundaki, oilada unga eng yaqin odamlar - onasi, otasi, buvisi, bobosi, aka-uka, opa-singillaridan boshqa hech kim bolaga yaxshi munosabatda bo'lmaydi, uni sevmaydi va parvo qilmaydi. u haqida juda ko'p. Shu bilan birga, boshqa hech qanday ijtimoiy institut ta'limga bu qadar katta zarar etkaza olmaydi.

Oilaning alohida tarbiyaviy roli bilan bog'liq holda, oilaning xatti-harakatlariga ijobiy ta'sirini maksimal darajada oshirish va salbiy ta'sirini minimallashtirish uchun buni qanday qilish kerakligi haqida savol tug'iladi. rivojlanayotgan shaxs. Buning uchun tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan oila ichidagi ijtimoiy-psixologik omillarni aniq belgilash zarur.

Aynan oilada shaxs birinchi hayotiy tajribani oladi, birinchi kuzatishlarni amalga oshiradi va turli vaziyatlarda o'zini tutishni o'rganadi. Ota-onalarning bolaga o'rgatganlari aniq misollar bilan qo'llab-quvvatlanishi juda muhim, shunda u kattalarda nazariya amaliyotdan ajralib turmasligini ko'radi; aks holda, u ota-onasining salbiy misollariga taqlid qila boshlaydi. Oilada tarbiyaning 4 ta taktikasini va ularga mos keladigan oilaviy munosabatlarning 4 turini ajratib ko'rsatish mumkin, ular yuzaga kelishining ham sharti, ham natijasidir: buyruq berish, vasiylik, "aralashmaslik" va hamkorlik.

Oiladagi diktatura oilaning ba'zi a'zolarining (asosan kattalarning) tizimli xatti-harakatlarida, uning boshqa a'zolarining tashabbuskorligi va o'zini o'zi qadrlashida namoyon bo'ladi.

Ota-onalar, albatta, o'z farzandiga ta'lim maqsadlari, axloqiy me'yorlar, pedagogik va axloqiy jihatdan asosli qarorlar qabul qilish zarur bo'lgan aniq vaziyatlardan kelib chiqqan holda talablar qo'yishi mumkin va kerak. Biroq, ta'sirning barcha turlaridan ko'ra tartib va zo'ravonlikni afzal ko'radiganlar bolaning qarshiligiga duch kelishadi, u bosim, majburlash, tahdidlarga o'z qarshi choralari bilan javob beradi: ikkiyuzlamachilik, yolg'onchilik, qo'pollik portlashi va ba'zan ochiq nafrat. Ammo qarshilik sindirilgan bo'lsa ham, u bilan birga shaxsiyatning ko'plab qimmatli fazilatlarini buziladi: mustaqillik, o'zini o'zi qadrlash, tashabbuskorlik, o'ziga va o'z imkoniyatlariga ishonish. Ota-onalarning o'ylamasdan avtoritarizmi, bolaning manfaatlari va fikrlarini mensimaslik, u bilan bog'liq masalalarni hal qilishda uni muntazam ravishda ovoz berish huquqidan mahrum qilish - bularning barchasi uning shaxsini shakllantirishda jiddiy muvaffaqiyatsizliklar garovidir.

Oilada vasiylik - ota-onalar o'z mehnatlari bilan bolaning barcha ehtiyojlarini qondirishni ta'minlash orqali uni har qanday tashvish, harakat va qiyinchiliklardan himoya qiladigan, o'z zimmasiga oladigan munosabatlar tizimidir. Shaxsning faol shakllanishi masalasi fonga o'tadi. Ta'lim ta'siri markazida yana bir muammo - bolaning ehtiyojlarini qondirish va uning qiyinchiliklarini himoya qilish. Ota-onalar, aslida, o'z farzandlarini uydan tashqaridagi haqiqat bilan to'qnashuvga jiddiy tayyorlash jarayoniga to'sqinlik qiladilar. Aynan shu bolalar jamoada hayotga ko'proq moslashmaydi. Psixologik kuzatishlarga ko'ra, aynan shu toifadagi o'smirlar beradi eng katta raqam o'smirlik davridagi buzilishlar. Aynan noliydigan hech narsasi yo'qdek tuyulgan bu bolalar ota-onaning haddan tashqari g'amxo'rlikiga isyon qila boshlaydilar. Diktat zo'ravonlik, buyruq, qattiq avtoritarizmni nazarda tutsa, vasiylik - g'amxo'rlik, qiyinchiliklardan himoya qilish demakdir. Biroq, natija ko'p jihatdan bir-biriga mos keladi: bolalarda mustaqillik, tashabbus yo'q, ular qandaydir tarzda shaxsan o'zlarini qiziqtirgan muammolarni va hatto umumiy oilaviy muammolarni hal qilishdan chetlashtiriladi.

Oilada kattalarning bolalardan mustaqil bo'lish imkoniyati va hatto maqsadga muvofiqligini tan olishga asoslangan shaxslararo munosabatlar tizimi "aralashmaslik" taktikasi bilan yaratilishi mumkin. Bu ikki dunyo: kattalar va bolalar birga yashashi mumkinligini taxmin qiladi va na biri, na boshqasi shu tarzda belgilangan chiziqni kesib

o'tmasligi kerak. Ko'pincha, bunday turdagi munosabatlar ota-onalarning o'qituvchi sifatida passivligiga asoslanadi.

Hamkorlik oiladagi munosabatlarning bir turi sifatida birgalikdagi faoliyatning umumiy maqsad va vazifalari, uni tashkil etish va yuqori darajadagi munosabatlarda oiladagi shaxslararo munosabatlarning vositachiligini anglatadi. axloqiy qadriyatlar. Aynan shu vaziyatda bolaning egoistik individualligi engiladi. Munosabatlarning yetakchi turi hamkorlik bo'lgan oila o'ziga xos fazilat kasb etadi, yuqori darajadagi rivojlanish guruhiga – jamoaga aylanadi.

Oilada tarbiyaviy maqsadlarga erishish uchun ota-onalar turli xil ta'sir vositalariga murojaat qilishadi: ular bolani rag'batlantiradilar va jazolaydilar, unga namuna bo'lishga intiladilar. Rag'batlantirishdan oqilona foydalanish natijasida bolalarning shaxs sifatida rivojlanishini tezlashtirish, taqiqlash va jazolashdan ko'ra ko'proq muvaffaqiyatga erishish mumkin. Agar, shunga qaramay, jazolash zarurati bo'lsa, unda tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirish uchun jazolar, agar iloji bo'lsa, ularga loyiq bo'lgan noto'g'ri xatti-harakatlardan keyin darhol qo'llanilishi kerak. Jazo adolatli bo'lishi kerak, lekin shafqatsiz emas. Juda qattiq jazo bolada qo'rquv yoki g'azabni keltirib chiqarishi mumkin. Unga jazolangan huquqbuzarlik asosli tushuntirilsa, jazo samaraliroq bo'ladi. Har qanday jismoniy ta'sir bolada biror narsa unga mos kelmasa, u ham kuch bilan harakat qila oladi, degan ishonchni shakllantiradi.

Ikkinchi bolaning paydo bo'lishi bilan katta birodar yoki opa-singilning imtiyozlari odatda cheklangan. Kattaroq bola endi ota-onaning e'tiborini qaytarishga majbur va ko'pincha muvaffaqiyatsiz bo'ladi, bu odatda ko'proq yosh bolalarga qaratilgan.

Ta'lim uchun o'ziga xos sharoitlar ota-onalardan biri yo'q bo'lgan to'liq bo'lmagan oilada shakllanadi. O'g'il bolalar oilada otaning yo'qligini qizlarga qaraganda ancha keskinroq his qilishadi; otasiz, ular ko'pincha xo'roz va bezovta.

Oilaning buzilishi ota-onalar va bolalar, ayniqsa, onalar va o'g'illar o'rtasidagi munosabatlarga salbiy ta'sir qiladi. Ota-onalarning o'zlari ruhiy kasalliklarga duchor bo'lganligi sababli, ular odatda bolalarning sevgisi va yordamiga muhtoj bo'lgan paytda paydo bo'lgan muammolarni engishga yordam berish uchun kuchga ega emaslar.

Ota-onalari ajrashgandan so'ng, o'g'il bolalar ko'pincha nazoratsiz bo'lib qoladilar, o'zlarini nazorat qilishni yo'qotadilar va shu bilan birga haddan tashqari tashvishlanishadi. Xulq-atvorning bu xarakterli xususiyatlari, ayniqsa, ajralishdan keyin hayotning birinchi oylarida sezilarli bo'ladi va undan ikki yil o'tgach, tekislanadi. Xuddi shu naqsh, lekin kamroq aniq salbiy alomatlar bilan, ota-onalari ajrashgandan keyin qizlarning xatti-harakatlarida kuzatiladi.

Shunday qilib, oilaning bola tarbiyasiga ijobiy ta'sirini maksimal darajada oshirish va salbiy ta'sirini minimallashtirish uchun tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan oila ichidagi psixologik omillarni esga olish kerak:

Oilaviy hayotda faol ishtirok eting;

Farzandingiz bilan suhbatlashish uchun doimo vaqt toping;

Bolaning muammolari bilan qiziqing, uning hayotida yuzaga keladigan barcha qiyinchiliklarni o'rganing va uning qobiliyatlari va iste'dodlarini rivojlantirishga yordam bering;

Bolaga hech qanday bosim o'tkazmang, bu bilan unga mustaqil ravishda qaror qabul qilishga yordam bering;

Bola hayotining turli bosqichlari haqida tasavvurga ega bo'ling;

Bolaning o'z fikriga bo'lgan huquqini hurmat qiling;

Egalik instinktlarini jilovlay olish va bolaga hozirgacha hayotiy tajribasi kam bo'lgan teng huquqli sherik sifatida munosabatda bo'lish;

Boshqa barcha oila a'zolarining martaba va o'z-o'zini takomillashtirish istagini hurmat qiling!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arshavskiy I. A. Yosh davriylashtirish asoslari, ed. Fan, 1975,
2. Bauer T. Chaqaloqning aqliy rivojlanishi, ed. Taraqqiyot, 1979 yil,
3. Berns R. Self-kontseptsiyani rivojlantirish va ta'lim, ed. Taraqqiyot, 1986 yil,
4. Buyanov M. I. Disfunktsiyali oiladan chiqqan bola, tahr. "Ma'rifat", 1988 yil,
5. Gvozdev A. N. Bolalar nutqini o'rganish masalalari, ed. RSFSR APN, 1959 yil,
6. Dolto F. O'smir tomonida, Sankt-Peterburg, ed. Sankt-Peterburg - XXI asr, 1997 yil
7. Zemska M. Oila va shaxsiyat, ed. Taraqqiyot, 1986 yil,
8. Cle M. O'smirning psixologiyasi: psixoseksual rivojlanish, ed. Pedagogika, 1991 yil,
9. Kreyg G. Rivojlanish psixologiyasi, Sankt-Peterburg, nashr. Piter, 2000 yil,
10. Lisina M. I. Muloqot ontogenez muammolari, ed. Pedagogika, 1986 yil,